

ANAKSYMANDER Z MILETU

Anaksymander (...) filozof był krewnym, uczniem i następcą Talesa. On pierwszy odkrył przesilenie i porównanie dnia z nocą, tudzież wynalazł zegar wskazujący godziny, a także doszedł do wniosku, że ziemia znajduje się w centrum świata. Wprowadził gnomony i przedstawił w ogólnym zarysie geometrię (Suidas, *Lex. s.v. Ancucimander*).

Anaksymander był pierwszym z Greków, o którym wiemy, że się odważył przedstawić pisemne sprawozdanie z badań naukowych (Them., *Orat.* 26, 383).

Spośród tych, którzy twierdzili, że substancja pierwotna jest jedna, w ruchu i nieskończona, Anaksymander, syn Praksiadesa, Milezyjczyk, następca i uczeń Talesa, nauczał, że zasadą i elementem wszystkich istniejących rzeczy jest apejron⁶, wprowadzając po raz pierwszy pojęcie zasady⁷. Twierdził, że nie jest nią ani woda, ani żaden inny z tak zwanych elementów⁸, lecz jakaś inna natura nieokreślona⁹, z której powstają całe niebiosy i znajdujące się w nich światy. A to, co jest początkiem istniejących rzeczy, to też z konieczności stanie się ich zgubą. Ponoszą bowiem nawzajem karę sprawiedliwą za niesprawiedliwość swoją w porządku czasu (Simpl., *Phys.* 24, 13).

Większość filozofów przyrody zgadza się z Anaksymandrem, gdy twierdzi, że nieskończoność (apejron) jest boska, bo jest nieśmiertelna i niezniszczalna. Przekonanie o istnieniu nieskończoności wywodzi się co najmniej z pięciu źródeł, a mianowicie:

- (1) z natury czasu (bo czas jest nieskończony);
- (2) z podzielności wielkości (wszak matematycy posługują się również pojęciem nieskończoności);
- (3) ponadto z faktu, iż powstawanie i ginięcie nie wyczerpuje się nigdy, a to dzięki temu, iż nieskończone jest źródło, z którego bierze początek wszystko, co powstaje;

⁶ Apejron (gr. *peras* - kres, granica, *a* - przedrostek przeczący) - bezkres, nieskończoność. Anaksymander odrzuca wodę Talesa jako zasadę rzeczywistości, odrzuca również inne postrzegalne zmysłowo substancje (elementy) jako zmienne, nietrwałe i obdarzone konkretnymi jakościami, a więc nie spełniające warunków *arche* - zasady. Tworzy więc pojęcie substancji niepostrzegalnej zmysłowo, nie posiadającej odpowiednika w żadnym z elementów, nie określonej pod względem czasu, przestrzeni i jakości, która jest niewyczerpanym źródłem wszystkich substancji jakościowo określonych, a nawet jakości jako takich. Fakt, iż apejron jest niedostępny poznaniu zmysłowemu, iż można go uznać za czysto myślowe pojęcie substancji, nie wyklucza faktu, iż był pojmowany substancjalnie.

⁷ We fragmentach zamieszczonych w niniejszym wyborze termin „zasada” pojawia się zamiennie z terminem „*arche*”.

⁸ Woda, ogień, ziemia, powietrze.

⁹ Termin „*natura*” znaczy tutaj: substancja.

(4) również z faktu, że ograniczone znajduje swe ograniczenie w innej rzeczy, tak iż nie może istnieć kres, jeśli cokolwiek jest ograniczone przez coś różnego od siebie;

(5) wreszcie najważniejsze ze wszystkich źródeł, sprawiające wszystkim wspólny kłopot: zważywszy mianowicie, że w myśleniu nie ma żadnej luki, przy puszcza się, że również liczba i matematyczne wielkości, a także przestrzeń poza niebem są nieskończone (Arist., *Phys.* III 4, 203b 14).

Ci, którzy sądzili, że jest nieskończenie wiele światów, jak zwolennicy Anaksymandra, Leukippos, Demokryt¹⁰, a później epikurejczycy, sądzili również, że owe światy powstają i giną w nieskończoności¹¹, przy czym pewne z nich zawsze powstają, inne giną: twierdzą też, że ruch jest wieczny (Simpl., *Phys.* 1121, 5).

Powiadają (Anaksymander, Demokryt, Epikur), że przyczyną ciągłego powstawania i zanikania rzeczy jest wieczny ruch. Bez ruchu bowiem nie ma powstawania i zanikania (Simpl., *Phys.* 1125a).

Anaksymander przyjmował powstawanie rzeczy nie na zasadzie jakościowej zmiany pratorczywa, ale w następstwie wyodrębniania się przeciwieństw, wskutek wiecznego ruchu. Przeciwieństwami zaś są: zimne - gorące, suche - mokre i inne (Simpl., *Phys.* 24, 13).

Inni znów głoszą, że przeciwieństwa tkwią w jedności i że z niej się wyłaniają, jak na przykład Anaksymander i ci wszyscy, co twierdzą, że „jedność” jest „wielością” (Arist., *Phys.* I 4, 187a 20).

Jest jasne, że Anaksymander, widząc wzajemną przemianę czterech elementów¹², nie uznał za słuszne uczynić jednego z nich substratem, ale coś innego obok nich; powstawanie natomiast miało być według niego nie następstwem zmiany jakościowej elementu, lecz skutkiem wyłaniania się przeciwieństw dzięki wiecznemu ruchowi (Simpl., *Phys.* 24, 21)

¹⁰ Leukippos i Demokryt - twórcy atomistycznej koncepcji budowy wszechświata.

¹¹ Nieskończoność w tym fragmencie oznacza apejron.

¹² Wody, ognia, ziemi i powietrza.